

International Finance and Accounting

Volume 2020 | Issue 3

Article 6

6-1-2020

THE IMPORTANCE OF REAL SECTOR ENTERPRISES, THEORETICAL AND ORGANIZATIONAL-LEGAL BASIS OF FINANCING

A. Bozorov

Tashkent Financial Institute

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance>

Recommended Citation

Bozorov, A. (2020) "THE IMPORTANCE OF REAL SECTOR ENTERPRISES, THEORETICAL AND ORGANIZATIONAL-LEGAL BASIS OF FINANCING," *International Finance and Accounting*: Vol. 2020 : Iss. 3 , Article 6.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2020/iss3/6>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in International Finance and Accounting by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

А.Р.Бозоров

Тошкент молия институту

РЕАЛ СЕКТОР КОРХОНАЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ, УЛАРНИ МОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ ВА ТАШКИЛИЙ-ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Мақолада реал сектор корхоналарининг мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни ва аҳамияти ёритилган. Реал сектор корхоналарини молиялаштириш манбалари ва фаолиятини ривожлантириш истикболлари масалалари келтирилган.

Тадқиқот натижасида давлат-хусусий шерикчилик механизмлари асосида импорт ўрнини босувчи воситаларни ишлаб чиқиш; давлат ва конунчилик даражасида ошкораликни, яъни корхоналар ва қимматли қоғозлар эмитентлари бўлган банкларнинг молиявий ҳисоботлари ҳужжатларининг очиқлигини таъминлаш; ички ва хорижий инвесторларнинг иқтисодий фаолияти учун қулай, олдиндан айтиб бўладиган тартибга солувчи ва ҳуқуқий режимни амалга оширишнинг кафолати сифатида давлатнинг ролини кучайтириш, олиб борилаётган давлат инвестиция сиёсатининг ошкоралигини таъминлаш орқали реал сектор корхоналарини молиялаштиришдаги муаммоларни ечиш мумкинлиги кўрсатилган.

Таянч сўз ва иборалар: иқтисодиёт, саноат, саноат корхоналари, реал сектор, молиялаштириш, саноат иқтисодиёти, фонд бозори, бозорни эркинлаштириш, қимматли қоғозлар, ялпи ички маҳсулот, банк.

ЗНАЧЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА, ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ИХ ФИНАНСИРОВАНИЯ

В статье подчеркивается роль и значение предприятий реального сектора в экономике страны. Представлены вопросы воспроизводства, источники финансирования и перспективы развития реального сектора.

Исследование показывает, что можно решить проблемы с финансированием предприятий реального сектора. Они могут включать в себя: разработку импортозамещающих инструментов на основе механизмов государственно-частного партнерства; обеспечение прозрачности на государственном и законодательном уровнях, т.е. прозрачность финансовой отчетности предприятий и эмитентов банков, усиление роли государства в качестве гарантии благоприятного, предсказуемого нормативно-правового режима экономической деятельности отечественных и иностранных инвесторов; Обеспечение прозрачности государственной инвестиционной политики.

Ключевые слова: экономика, промышленность, промышленные предприятия, реальный сектор, финансирование, индустриальная экономика, фондовый рынок, либерализация рынка, ценные бумаги, валовой внутренний продукт, банковское дело

THE IMPORTANCE OF REAL SECTOR ENTERPRISES, THEORETICAL AND ORGANIZATIONAL-LEGAL BASIS OF FINANCING

The article highlights the role and importance of real sector enterprises in the country's economy. The issues of reproduction, sources of financing and prospects for the development of the real sector are presented.

The study shows that it is possible to solve problems with financing enterprises in the real sector. They may include: the development of import-substituting instruments based on public-private partnership mechanisms; ensuring transparency at the state and legislative levels, i.e. transparency of the financial statements of enterprises and issuers of banks, strengthening the role of the state as a guarantee of a favorable, predictable regulatory regime for the economic activity of domestic and foreign investors; ensuring transparency of state investment policy.

Keywords: economy, industry, industrial enterprises, real sector, financing, industrial economy, stock market, market liberalization, securities, gross domestic product, banking.

Кириш

Жаҳон ҳўжалигида рақобатнинг кучайиши реал сектор корхоналари томонидан инновацияларга бўлган эҳтиёжнинг ортиб боришига олиб келмоқда. Реал сектор корхоналарида инновацион янгиланишларга ҳамда модернизацияга бўлган эҳтиёж уларнинг фаолиятини янада такомиллаштиришга олиб келади.

Иқтисодиёт тармоқларида олиб борилаётган ислохотлар самарасини янада ошириш, давлат ва жамиятнинг ҳар томонлама ва жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, иқтисодиётни модернизация қилиш мақсадида аҳоли ва тадбиркорларни ўйлантираётган долзарб масалаларни ҳар томонлама ўрганиш, амалдаги қонунчилик, ҳуқуқни қўллаш амалиёти ва илғор хорижий тажрибани таҳлил қилиш, шунингдек кенг жамоатчилик муҳокамаси натижасида ишлаб чиқилган ҳамда қуйидагиларни назарда тутадиган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси тасдиқланди. Ҳаракатлар стратегиясининг учинчи “Иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишлари”га биноан иқтисодиётни янада ривожлантириш ва либераллаштиришга йўналтирилган макроиқтисодий барқарорликни мустаҳкамлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолиш, миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш, кишлоқ ҳўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш, иқтисодиётда давлат иштирокини камайтириш бўйича институционал ва таркибий ислохотларни давом эттириш, хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва унинг устувор мавқеини янада кучайтириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожини рағбатлантириш, ҳудудлар, туман ва шаҳарларни комплекс ва мутаносиб ҳолда ижтимоий-иқтисодий тараққий эттириш, инвестициявий муҳитни яхшилаш орқали мамлакатимиз иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларига хорижий сармояларни фаол жалб этиш вазифалари белгилаб олинди [1].

Ўзбекистон Республикаси биринчи Президентининг “Иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини қўллаб-қувватлаш, уларни барқарор ишлашини

таъминлаш ва экспорт салоҳиятини ошириш чора-тадбирлари дастури тўғрисида”ги 2008 йил 28-ноябрдаги 4058-сонли Фармонида муҳим чора-тадбирлар қаторида маҳаллий ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг барча ресурслардан самарали фойдаланиши ҳисобига маҳсулот таннархини 20 фоиздан кам бўлмаган миқдорда пасайтириш орқали уларнинг рақобатдошлигини таъминлаш вазифаси ҳам белгилаб берилган эди [2].

Иқтисодиёт соҳа ва тармоқларини кенгайтириш учун кенг қамровда ишлар амалга оширилмоқда. Табиий бойликларимиз ва минтақавий жойлашувимиздан келиб чиқиб шуни айтиш мумкинки, реал сектор тармоқларида фаолият кўрсатаётган корхоналар фаолиятини йўлга қўйиш, кенгайтириш, такомиллаштириш ва ривожлантириш иқтисодиётимизнинг ривожланишига олиб келади. Реал секторда хом-ашё ва материалларидан тайёр маҳсулот яратиш, миллий ва жаҳон бозорини эгаллаш натижасида иш ўринларини яратишга, аҳолини сифатли ва арзон маҳсулотлар билан таъминлашга, мамлакатнинг экспорт салоҳиятини оширишга ва бошқа кўплаб имкониятлар яратади. Республикаимизнинг иқтисодий-сиёсий жойлашуви, минтақадаги табиий-бойликларнинг жойлашуви ва шулар каби омилларни ҳисобга олган ҳолда реал сектор корхоналарининг аҳамияти биз учун жуда муҳим ҳисобланади.

Ҳозирги вақтда асосан реал сектор корхоналарини молиялаштириш манбалари бўлиб, асосан ўз маблағлари, банк кредитлари, давлат бюджетидан ажратмалар ҳисобланиб, қимматли қоғозлар орқали молиялаштириш тизими амалий натижадорлиги жиҳатидан бошқа молиялаштириш манбаларига қараганда катта ўрин эгалламайди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Республика иқтисодиётига тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш механизмларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4300-сонли Қарорида мамлакатимиздаги кимё ва нефт-газ саноати, машинасозлик соҳасидаги хўжалик юритувчи субъектлар устав капиталларидаги давлат акциялар (улушлар) пакетларини сотиш кўзда тутилган.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи

Иқтисодиётнинг реал сектори таркибига улгуржи ва чакана савдо, энергетика, истеъмол товарлари ишлаб чиқариш, саноат ишлаб-чиқариш, транспорт ва логистика, нефт ва газ тармоғи, металлургия, тиббиёт ва фармацевтика, тоғ-кон саноати, телекоммуникация ва информацион технологиялар, туризм ва меҳмонхона бизнеси, қишлоқ хўжалиги сингари йирик тармоқларни ўз ичига олади.

Реал сектор ялпи ички маҳсулотни яратиш жараёнида маҳсулот ишлаб чиқариш, номатериал бойлик яратиш, моддий ва номоддий бойликлар яратиш соҳалари ҳамда хизмат кўрсатиш билан боғлиқ соҳаларни ўз ичига қамраб олади. Реал секторни ички ва ташқи бозорга неъматлар ишлаб чиқарувчи, замон ва бозор талабидаги ўзгаришларга нисбатан мослашувчан иқтисодий субъектлар фаолияти йиғиндиси ташкил этади.

Л.Дуктор ва Д.Гренчыаналарнинг ўрганишларида молиявий ва реал секторларнинг мутаносиб ўсиши мамлакат иқтисодиётининг ўсишга ижобий

таъсири кўрсатиши келтирилган. Молиявий ривожланиш ва реал сектор ўртасидаги иқтисодий боғлиқлик ва уларнинг иқтисодий ўсишга таъсири баҳоланган. 1970 йилдан 2010 йилгача бўлган даврда 101 та ривожланган ва ривожланаётган давлатлар учун маълумотлардан фойдаланган ҳолда молиявий ривожланишнинг иқтисодий ўсишга таъсири хусусий кредитлар ҳажмининг реал ишлаб чиқариш ҳажмига нисбатан ўсишига боғлиқлиги кўрсатилган [3].

А.Гумерова, А.Саркин, Б.Аверьяновларнинг илмий тадқиқотларида реал сектор корхоналарининг молиявий барқарорлиги ҳамда молиявий барқарорликка эришишда қимматли қоғозлар бозорининг ўрни таҳлил қилинади.

А.Свирина, Н.Багаутдинова ва И.Гафуров тадқиқотларида реал сектор корхоналарини ривожлантиришда илмий тадқиқотнинг ҳамда корпоратив ҳамкорликнинг ўрни кенг таҳлил қилинади.

Ю.Б. Зеленский хулосасига кўра иқтисодиётнинг реал секторига эркин бозорда сотиладиган барча товарлар ва хизматларни (молиявий воситачилик хизматларидан ташқари) қайта ишлаб чиқарадиган нодавлат корпорациялар сектори корхоналари ва ташкилотлари киради [4]. Ёндашувнинг ўзига хослиги Ю.Б. Зеленский юқорида тавсифланган ёндашувлар билан таққослаганда, ЯИМни яратишда қатнашиш охир-оқибат иқтисодиётнинг реал секторига тегишли эканлигини кўрсатмайди. Муайян секторни реал иқтисодиёт сифатида таснифлаш мезони ижтимоий талаб қилинадиган товарлар ва хизматларни ишлаб чиқариш ва истеъмол қилишдир.

В.Н. Черковец ёндашувига кўра реал сектор савдо саноат хизматларини кўрсатишга киритилганлиги асосида ЯИМни яратишда иштирокига кўра тавсифланган [5].

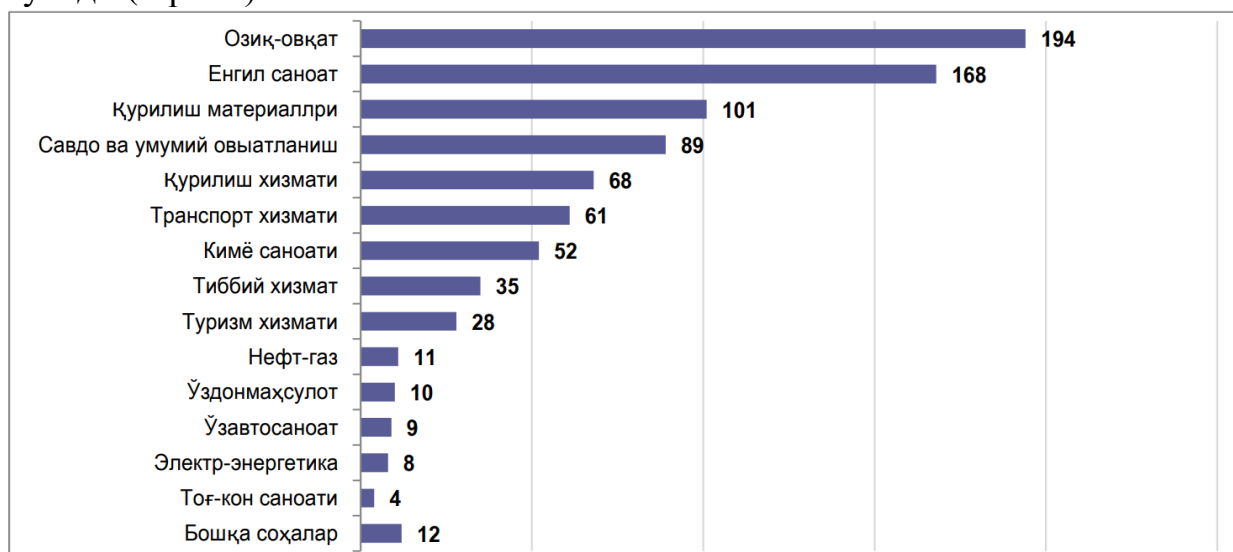
О.Изряднова тадқиқотларида ҳам иқтисодиётнинг реал секторини таҳлил қилишда кредитлар билан боғлиқ харажатларнинг ўсиши, фойда ва даромаднинг пасайиши, халқаро капиталнинг кириш имконияти каби кўрсаткичлардан фойдаланган [6].

Ҳалил Муҳаммад ва Чаисрисавацук Сантиларнинг тадқиқотларида иқтисодиётнинг реал сектори асосий қисм ҳисобланади, чунки ушбу сектор фаолияти иқтисодий натижаларни тасдиқлайди ва иқтисодиётнинг ЯИМ ўсиши учун зарур бўлган иқтисодий сегментлар билан ифодаланиши, соғлом молиявий тизим билан таъминланса, сектор янада яхши натижаларга эришади. Шундай қилиб, молиявий секторнинг ривожланиши реал секторнинг ўсиши учун воситалардан бири бўлиши айтиб ўтилади [7].

Таҳлил ва натижалар

Табиий бойликларимиз ва минтақавий жойлашувимиздан келиб чиқиб шуни айтиш мумкинки, реал сектор тармоқларида фаолият кўрсатаётган корхоналар фаолиятини йўлга қўйиш, кенгайтириш, такомиллаштириш ва ривожлантириш иқтисодиётимизнинг ривожланишига олиб келади. Республикаимизнинг иқтисодий-сиёсий жойлашуви, минтақадаги табиий-бойликларнинг жойлашуви ва шулар каби омилларни ҳисобга олган ҳолда реал сектор корхоналарининг аҳамияти биз учун жуда муҳим ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан иқтисодиёт реал сектори корхоналарининг жорий иқтисодий ҳолати ва истиқболдаги кутилмаларини ўрганиш юзасидан ўтказилган ўрганишлар натижасига кўра корхона ва ташкилотларнинг тармоқлар бўйича сони қуйидаги расмда намоён бўлади (1-расм).

1-расм. Корхона ва ташкилотларнинг тармоқлар бўйича тақсимланиши [8]

Худудлар кесимида корхона ва ташкилотлар умумий сониди Тошкент шаҳрининг улуши 10,8 фоизни, Тошкент вилоятининг улуши 10,5 фоизни, Самарқанд вилояти улуши 7,6 фоизни, Фарғона вилояти улуши 7,1 фоизни, Қашқадарё вилояти улуши 6,8 фоизни, Бухоро вилояти улуши 6,5 фоизни ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси, Навоий, Жиззах, Андижон, Наманган, Сурхондарё, Сирдарё вилоятлари улуши 6,4 фоизни ташкил қилади.

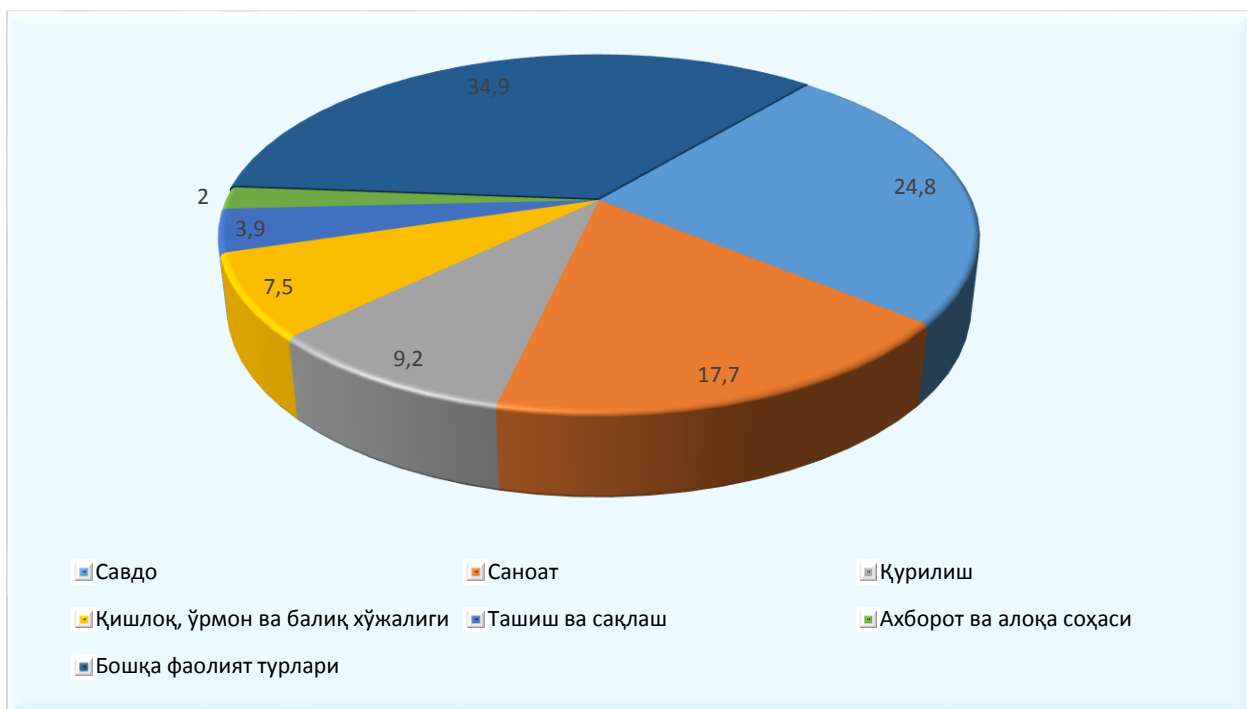
Юртимиз банк тизимида реал секторни сармоялар билан таъминлашга қаратилган зарур ҳуқуқий-меъорий база шакллантирилган. Энг муҳими, ушбу жараёни тартибга солувчи ҳужжатлар йилдан-йилга соддалаштирилаяпти. Натижада ишлаб чиқариш рентабеллиги ҳамда экспорт салмоғини оширишга эришилаётир. Бунда Президентимизнинг “Тижорат банкларининг инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришга йўналтириладиган узоқ муддатли кредитлари улушини кўпайтиришни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори муҳим дастуриламал бўлмоқда.

Бир вақтнинг ўзида шаклланган саноат сиёсати товарларга боғлиқликни камайитириш, ишлаб чиқаришни диверсификация қилиш, фан ва инновацион соҳанинг устувор ривожланишини таъминлаш, иқтисодиётнинг қайта ишлаш тармоқлари ва юқори технологияли саноатни ривожлантириш орқали иқтисодий ўсишни таъминлашга йўналтирилган бўлиши керак. Ички ва ташқи бозорда тақдим этилаётган маҳсулотлар ва хизматларнинг рақобатдошлигини ошириш лозим. Бундай сиёсатнинг асосий мақсади рақобатбардош ва самарали ишлаб чиқаришни ташкил қилиш, ривожлантириш учун шарт-шароитларни яратишдан иборат бўлиши керак. Ушбу соҳадаги мавжуд муаммоларни ўрганиш жуда муҳимдир, чунки иқтисодиётнинг юқори самарали ва рақобатбардош реал сектори ҳозирги ва келажакда иқтисодий ўсиш манбаи ва ижобий ижтимоий-

иқтисодий таъсир манбаи бўлиши мумкин. Ушбу мақсадга эришиш кўплаб вазифаларни ҳал қилишни, шу жумладан ташкилий, бошқарув, молиявий ва инвестицион ёрдамни талаб қилади.

Мамлакатимиз иқтисодиётидаги асосий муаммолардан бири реал сектор корхоналарини молиялаштиришнинг асосий воситаси бўлган хорижий инвестициялар, бюджет маблағлари ва банк кредитларидан фойдаланиш ҳисобланади. Мамлакатда фонд бозорининг шаффофлиги, шунингдек қимматли қоғозлар бозорида фонд биржасининг тўлиқсизлиги реал секторнинг ривожланиши ва рақобатдошлигининг асосий муаммоларидан биридир.

Иқтисодий фаолият турлари бўйича рўйхатга олинган корхоналар ва ташкилотларнинг асосий қисми яъни 24,8 % савдо, 17,7 % саноат, 9,2 % қурилиш, 7,5 % қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжалиги, 6,4 % яшаш ва овқатланиш бўйича хизматлар, 3,9 % ташиш ва сақлаш, 2,0 % ахборот ва алоқа соҳаси, 1,9 % соғлиқни сақлаш ва ижтимоий хизматлар кўрсатиш ва 26,6 % бошқа фаолият турлари ҳиссасига тўғри келган (2-расм).

2-расм. Иқтисодий фаолият турларида корхоналар ва ташкилотларнинг улуши, % [9]

2020-йилнинг январь ойи ҳолатига Республика корхоналари томонидан 27,9 трлн. сўмлик саноат маҳсулотлари ишлаб чиқарилган бўлиб, 2019-йилнинг январ ойига нисбатан саноат ишлаб чиқаришнинг физик ҳажм индекси 104,4 % ни ташкил этди. Саноат ишлаб чиқариш таркибида энг катта улуш ишлаб чиқарадиган саноат ҳиссасига тўғри келиб, унинг жами саноат ишлаб чиқаришдаги улуши 75,7 % ни ташкил этди. Жумладан, жами саноат ишлаб чиқариш ҳажми ўсишининг асосий омили бўлиб, ишлаб чиқарадиган (қайта ишлаш) саноатнинг - 8,6 % га ва электр, газ, буғ билан таъминлаш ва ҳавони кондитциялашнинг - 2,5 % га ўсиши хизмат қилди. Тоғ-кон саноати ва очик

конларни ишлаш корхоналари томонидан 2020-йилнинг январ ойида ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ҳажми 4,0 трлн. сўмни ёки жами ишлаб чиқарилган саноат маҳсулотлари ҳажмининг 14,3 % ни ташкил этди.

2020 йилнинг январ ойида саноат корхоналари томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ҳажми 21,1 трлн. сўмни ёки жами саноат маҳсулотларининг 75,7 % ини ташкил этди[10].

Ўзбекистон иқтисодий сиёсатининг асосий йўналиши молия бозори, айниқса унинг акциялари сегменти мамлакатнинг ривожланиш эҳтиёжларига жавоб берадиган сифат жиҳатидан доимий равишда самарадорлиги ва ривожланиши ҳисобланади. Бозорнинг шаклланиши ва ички иқтисодий тизимнинг ривожланиши шароитида инвестиция салоҳиятини шакллантириш кўп жиҳатдан қимматли қоғозлар бозорини ривожлантириш ва самарадорлигини ошириш муаммоларини ҳал қилишга боғлиқдир.

1-жадвал

Ўзбекистон Республикасининг ишлаб чиқариш саноатининг таркиби (%да) [11]

№	Ишлаб чиқарадиган саноат	2010	2015	2016	2017	2018	2019
		йил	йил	йил	йил	йил	йил*
		100	100	100	100	100	100
1.	Озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш	19,6	24	24,9	19,7	13,3	12,9
2.	Ичимликлар ишлаб чиқариш	3,3	3,3	3,7	3,2	2,6	2,4
3.	Тамаки маҳсулотлари ишлаб чиқариш	1,4	1,1	1,1	1	0,8	0,7
4.	Тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш	17,2	17,2	14,9	14,2	13,1	11,8
5.	Кийим ишлаб чиқариш	2	2,1	4,8	5,2	4,1	3,3
6.	Кокс ва нефтни қайта ишлаш маҳсулотлари ишлаб чиқариш	6,3	4	3,2	3,1	2,9	3,8
7.	Кимё маҳсулотлари ишлаб чиқариш	7	6,5	8,2	8,4	8	7,3
8.	Резина ва пластмасса буюмлар ишлаб чиқариш	2	2,5	2,9	2,7	2,8	2,4
9.	Бошқа нometалл минерал маҳсулотлар ишлаб чиқариш	5,8	6,3	7,1	6,4	6,4	5,9
10.	Металлургия саноати	11	9,2	9	10,6	16,5	22,2
11.	Машина ва ускуналардна ташқари тайёрметалл буюмлар ишлаб чиқариш	2	2,5	2,5	3,1	2,7	2,7

12.	Компютерлар, электрон ва оптик маҳсулотлар ишлаб чиқариш	1,6	0,6	0,5	0,7	0,5	0,7
13.	Электр ускуналар ишлаб чиқариш	1,4	2,1	2,2	2,7	3,7	3,5
14.	Автотранспорт воситалари, трейлерлар ва ярим прицепплар ишлаб чиқариш	12,7	10,2	4,6	8,9	14	13
15.	Машина ва ускуналарни таъмирлаш ва ўрнатиш	1,8	1,4	1,2	1	0,7	0,6
16.	Бошқа ишлаб чиқариш турлари	4,9	7,2	9,2	8,9	7,9	6,9

*** 2019 йилнинг январь-ноябрь ойлари**

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда айтиш мумкинки, бир томондан, ҳозирги вақтда Ўзбекистон иқтисодиётига катта миқдордаги инвестициялар жалб этилмоқда, иккинчи томондан, хорижий инвесторларнинг маблағлари инвестиция ресурсларини жалб қилиш учун потенциал манба бўлган вазият юзага келди. Бундан ташқари, ушбу маблағларни тўғридан-тўғри саноатнинг ишлаб чиқариш секторига йўналтириш учун барча зарур шарт-шароитлар мавжуд.

Ушбу мақсадга эришиш учун қуйидаги вазифалар қўйилди ва ҳал қилинди:

- инвестициялар соҳасидаги мавжуд замонавий назарияларни таҳлил қилиш ва синтез қилиш асосида инвестицияларнинг мамлакат иқтисодиётидаги ўрни ва ролини ўрганиш;

инвестицияларни молиялаштиришда қимматли қоғозлар бозорини фаоллаштиришнинг асосий йўналишларини излаш;

Ўзбекистон банкларининг инвестицион жозибадорлигини ошириш ва тартибга солиш элементларини такомиллаштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш.

Ўзбекистоннинг ривожланаётган иқтисодиётида инвестиция жараёнини фаоллаштиришда аҳолининг вақтинча бўш маблағларини тўплаш ва уларни иқтисодиётнинг реал сектори инвестицияларига йўналтириш учун мўлжалланган тижорат банклари муҳим рол ўйнайди.

Банк инвестицияларини жалб қилиш ва улардан фойдаланишнинг асосий мақсади - иқтисодиётнинг реал секторига инвестициялар жалб этилмади. Хорижий капиталдан фойдаланишни давлат томонидан тартибга солишнинг заиф ва самарасизлиги мавжуд.

Мамлакатимизда сиёсий барқарорлик мавжуд бўлиб, миллатлараро зиддиятлар мавжуд эмас, мамлакатнинг нефт-газ, қимматбаҳо, рангли ва қора металллар каби улкан табиий бойликлари, агросаноат секторининг улкан салоҳияти ва бошқа фойдали казилмалар захиралари ишончли келажак учун қулай шарт-шароитларни яратади.

Шу билан бирга, Ўзбекистоннинг қимматли қоғозлар бозорини ривожлантириш ва такомиллаштириш, шунингдек, реал секторнинг

инвестицион эҳтиёжларини рағбатлантириш бўйича катта ишлар олиб борилмоқда.

Бу борадаги асосий вазифалар миллий фонд бозорини фаоллаштириш, инвестиция фондларининг самарали фаолият кўрсатадиган тизимини яратиш ва жаҳон иқтисодий тизимига янада фаол интеграциялашувдир.

Иқтисодиётни реал секторига маҳсулот ишлаб чиқариш, номатериал бойлик яратиш, моддий ва номоддий бойликлар яратиш соҳалари ҳамда хизмат кўрсатиш билан боғлиқ соҳалар киради. Реал секторни ички ва ташқи бозорга неъматлар ишлаб чиқарувчи, замон ва бозор талабидаги ўзгаришларга нисбатан мослашувчан иқтисодий субъектлар фаолияти йиғиндиси ташкил этишини ҳисобга олган ҳолда, ишлаб чиқариш ва тадбиркорлик фаолиятини юритиш билан боғлиқ қийинчиликлар ва муаммолар мавжуд. Респондент корхона ва ташкилотларнинг 60 фоизда ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражаси 80 фоиздан, қарийб 20 фоизда эса 50 фоиздан паст бўлиб, бу мамлакат ялпи ички маҳсулотининг амалдаги ҳажмининг унинг потенциал ҳажмидан паст эканлиги англатади.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан 2019 йилнинг III чораги якуни бўйича реал сектор корхоналари билан ўтказилган сўров натижалари, умуман олганда мазкур чорак давомида мамлакатда иқтисодий фаоллик даражасининг II чоракка нисбатан ошганлигини ҳамда иқтисодий кутилмаларнинг яхшиланганлигини кўрсатмоқда.

Шу билан бирга:

- иқтисодиётда ишлаб чиқариш ва тадбиркорлик фаолиятини юритиш билан боғлиқ хатарларнинг (қийинчиликлар, тўсиқлар, муаммоларнинг) сақланиб қолаётганлигини маълум қилган респондентлар улушининг ошганлиги;

- корхона ва ташкилотларнинг инвестицион фаоллигининг мазкур чоракда нисбатан суст даражада шаклланиб, инвестицияларни амалга оширган респондентлар улушининг камайганлиги;

- иш ўринлари сонининг ошганлигини маълум қилган респондентлар улушининг қисқарганлиги;

- айрим корхона ва ташкилотларнинг мавжуд ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражасининг пасайганлиги;

- мавсумий омиллар таъсирида табиий газ ва электр энергияси таъминоти борасида ҳолатнинг ёмонлашгани;

- ўз маҳсулотларига (ишлар, хизматларига) нархларни оширган корхоналар ва ташкилотлар улушининг ошганлиги маълум бўлди.

Шу билан бирга, экспорт фаолиятининг ривожланишига тўсқинлик қилаётган омиллар ўрганилганда респондентлар томонидан асосан транспорт харажатларининг юқорилиги, экспорт қилиш билан боғлиқ жараёнларнинг мураккаблиги ҳамда ташқи бозорларда корхона маҳсулотларига талаб ва нарх бўйича маълумотларнинг етарли эмаслиги қайд этилган [12].

Хулоса ва таклифлар

Реал сектор ривожига ишлаб чиқариш кучларининг ривожланиш даражаси, илмий-техник тараққиёт даражаси, пул-кредит тизими ҳолати, солиқ бюджет тизими, давлатнинг инвестицион сиёсати, мамлакатнинг тўлов қобилияти ҳолати таъсир қилади. Реал сектор ривожини, натижада иқтисодий ўсишни моддий ишлаб чиқаришни техник ва технологик янгилашга йўналтирилган тўғридан-тўғри капитал қўйилмалар миқдори ҳамда инновациялар таъминлайди. Бундан ташқари, бозор иқтисодиёти шароитида реал секторга мамлакатнинг молиявий сектори ҳолати таъсир кўрсатади. Жумладан, фойиз ставкалари даражаси ва ўзгаришлари, фонд биржалари, суғурта тизими, молиявий индикаторларни белгилашга асос бўлувчи меъёрларнинг ўзгариши, валюта курси ўзгаришлари ва бошқалар.

Корхоналарнинг фаолиятини ташкил қилиш, ривожлантириш, кенгайтириш, даромад манбаларини қўпайтириш нафақат корхонага тегишли шахслар учун фойдали бўлиб қолмасдан, мамлакат иқтисодиётига, аҳолининг ижтимоий-иқтисодий ҳаётига ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Шунинг учун корхоналарни молиялаштириш асосий аҳамият касб этади. Ривожланган мамлакатлар тажрибаларига мос равишда республикамізда корхоналарни молиялаштиришнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари ишлаб чиқилган. Ушбу меъёрий ҳужжатлар асосида сезиларли такомиллашган молиялаштириш манбалари яратилиб, мамлакат иқтисодиёти ва аҳоли турмуш тарзини яхшиланишига хизмат қилиб келмоқда.

Корхоналарни ўз манбалари ва қарз маблағлари асосида молиялаштирилиши натижасида реал сектор ривожига ишлаб чиқариш кучларининг ривожланиш даражаси, илмий-техник тараққиёт даражаси, пул-кредит тизими ҳолати, солиқ бюджет тизими, давлатнинг инвестицион сиёсати, мамлакатнинг тўлов қобилияти ҳолати ва бошқалар таъсир қилади.

Реал секторда фаолият кўрсатаётган саноат тармоқларини таркибий ўзгартирилиши ишлаб чиқаришни модернизациялашни ва тармоқларни диверсификациялаш жараёнини такомиллаштиришни талаб этади. Жумладан Республикамізнинг табиий имкониятларидан келиб чиқиб шуни айтиш мумкинки озиқ овқат, қурилиш, электр-энергия, ёқилғи, металлургия каби саноат тармоқларининг моддий таъминоти етарли даражада мавжуд. Ушбу тармоқларда иш олиб бораётган корхоналарни ривожлантиришда инвестиция ҳажмини янада ошириш, инвесторлар янгидан-янги инвестицион лойиҳаларни тақлиф қилиш, реал сектор ривожига инновацияларга асосланган янги ишлаб чиқариш тармоқларини шакллантириш ва инвестицияларни йўналтириш, инвесторлар фаолиятининг ҳуқуқий ҳимоясини такомиллаштириш, инвестицияларни қишлоқ хўжалиги ва хизмат кўрсатиш соҳаларига жалб қилиш механизмини янада такомиллаштириш мақсадга мувофиқдир.

Иқтисодиётга инвестиция киритиш муаммоларини тадқиқ қилиш доимо иқтисодиётнинг диққат марказида бўлиб келган, инвестициялар нафақат иқтисодиётнинг банк секторида, балки бутун мамлакат тараққиётида ҳам муҳим рол ўйнайди.

Бозорни ишончли инвестиция манбаи сифатида шакллантириш учун қуйидаги

- аҳоли ва потенциал инвесторларнинг молиявий саводхонлигини янада ошириш;
- давлат-хусусий шерикчилик механизмлари асосида импорт ўрнини босувчи воситаларни ишлаб чиқиш;
- давлат ва қонунчилик даражасида ошкораликни, яъни корхоналар ва қимматли қоғозлар эмитентлари бўлган банкларнинг молиявий ҳисоботлари ҳужжатларининг очиқлиги таъминлаш;
- ички ва хорижий инвесторларнинг иқтисодий фаолияти учун қулай, олдиндан айтиб бўладиган тартибга солувчи ва ҳуқуқий режимни амалга оширишнинг кафолати сифатида давлатнинг ролини кучайтириш, олиб борилаётган давлат инвестиция сиёсатининг ошкоралигини таъминлаш;
- давлат билан инвесторларнинг муносабатлари нуктаи назаридан, ички инвестициялар шартларини ёмонлаштирувчи ҳуқуқий меъёрларнинг кучга кириши муносабати билан маҳаллий инвесторларнинг дахлсизлигини жорий этиш, ишбилармонлик муҳитининг барқарор бўлишини инвесторларга қонуний кафолатлар билан таъминлаш;
- инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда инвесторларнинг манфаатларини ва ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг самарали қонунчилик ва амалий механизмларини жорий этиш;
- инвестиция лойиҳалари бозорини эркинлаштириш, уларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш учун мувофиқлаштириш ва рухсат олиш тартибини соддалаштириш;
- инвесторларга инвестиция объектларини таҳлил қилиш ва танлаш учун ташкилотлар тўғрисида ишончли маълумот олиш имкониятини бериш каби тадбирларни амалга ошириш керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида» Фармони, 2017 йил 7 февраль, ПФ-4947-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини қўллаб-қуватлаш, уларнинг барқарор ишлашини таъминлаш ва экспорт салоҳиятини ошириш чора-тадбирлари дастури тўғрисида”ги 4058-сон Фармони. 2008 йил 28 ноябрь.
3. Lorenzo Ductor, Daryna Grechyna. International Review of Economics & Finance, Volume 37, May 2015, Pages 393-405
4. Ю.В.Зеленский. Взаимодействие банковской системы России и реального сектора экономики. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук// Саратов – 2003
5. Черковец, В.Н. Размышления о прошлом и настоящем: Очерки политической экономики. - М.: Экономический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 2014. - 261 с. - ISBN 978-5-9988-0287-4. - Режим доступа: <http://znanium.com/catalog/product/533835>
6. Izryadnova, Olga, The Real Sector of the Economy: Factors and Trends in March 2015 (May 27, 2015). Russian Economic Developments. Moscow, 2015, #5, pp. 20-

22. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2611220> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2611220>
7. Khalil, Muhammad & Chaisrisawatsuk, Santi. (2018). Relationship Between Financial and Real Sectors: Implications for Stable Economic Development (Evidence from Thailand). // International Journal of Economics and Finance. 10. 204. 10.5539/ijef.v10n6p204
8. http://www.cbu.uz/upload/public1/2019%20III/Real%20sector_2019_3%20kv_UZB.pdf
9. www.stat.uz/Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ҳолати
10. https://stat.uz/uploads/docs/sanoat_uz_yanvar.pdf
11. <https://stat.uz/uz/180-ofytsyalnaia-statystyka-uz/6570-523523>
12. <http://www.cbu.uz/uzc/press-tsentr/novosti/2018/10/150891>